ספר הישר — השער העשירי - בעניני התשובה.

השער העשירי - בעניני התשובה.

דע, כי התשובה הגמורה לרשע תטהרנו מכל חטאותיו ויהיה כבן יומו, וכאשר הילוד נקי מכל חטא אבל אין לו שום זכות, כך הרשע בעשותו תשובה גמורה הוא נקי מכל חטאותיו ונמלט מעונש הבורא, אך אין לו זכיות, ולא יזכה למעלת הצדיקים הטהורים, אשר מימיהם לא עשו עבירה, כאשר אי אפשר לשני אנשים ממשרתי המלך, האחד נאמן, מיום היותו לא נמצא בו ערות דבר, והשני קשר עליו והכעיסו ומרד בו, ואחר כן נכנע אליו והכיר חטאו, כמו שמעי בן גרא בבואו מתנפל לפני דוד המלך, עליו השלום, בידוע, אף על פי שימחול לו המלך, לא תהיה מעלתו בעיניו כמעלת עבדו הנאמן, והשכל יורנו, כי מנשה בן חזקיהו עשה תשובה, אשר כמוה לא עשה איש, והפליג נפשו בעינוי בעבודת האל כל ימיו לא הגיע למעלת משה רבינו, עליו השלום, ולא למעלת דוד מלך ישראל, אשר היה מנעוריו ירא אלהים.

ומה שאמרו רבותינו, זכרונם לברכה (ברכות לד:) "מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים", אמרו הם אמת, כי בידוע, שהצדיקים והבינונים יש לכל אחד מעלה אצל הבורא, ברוך הוא, זה למעלה מזה, ועל כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה, כי במעלת בעלי תשובה לא יעמדו שם הצדיקים, כי אינו מקומם ואינם בכת בעלי תשובה, אלא במקום אחר. ועוד פירוש אחר, כי הבורא יעשה בשביל בעלי תשובה יותר ממה שיעשה בשביל הצדיקים, כאשר עשה בעבור אנשי נינוה, וכאשר עשה בשביל אחאב והאריך לו אפו. וכל זה, כדי להראות הבורא לרשעים אהבתו בבעלי תשובה, וזו היא ידו הפשוטה לשבים למען ישובו מרעתם. ועל זה יעשה לפעמים לבעלי תשובה נסים, אשר לא יעשה כהם לצדיקים, ולא מפני שמעלת בעלי תשובה כמעלת הצדיקים, אך מפני שבעלי תשובה, אם הבורא לא יקבל אותם ולא יראה אהבתו להם, ישובו מיד לרשעתם. אך הצדיק מפני שמכיר הבורא את לבבו, על כן לא יגלה לו אהבתו, כי ידע הבורא תום לבבו, וכי לא יתן תיפלה לאלהים ולא יתקצף על דיניו. והמשל על זה כמלך שיש לו שני עבדים, האחד נאמן והשני חנף, והחנף הכעיס למלך ועשה לו כל הרעות אשר יכול, והמלך קצף עליו, והשליכו מעל פניו, ואחר כך חזר זה החנף לבקש רצון המלך, והתנפל לרגליו, והמלך חמל עליו וקבל אותו. ויום אחד בקש ממנו זה הנאמן שאלה והחנף בקש ממנו שאלה אחרת, וציוה למלאות שאלת החנף ולא נתן שאלת הנאמן, בעבור אשר יכיר תמימות לב הנאמן, וידע כי לא יחשוב עליו רעה ולא יחרף לבבו מאמונתו, והחנף מפני שידע, כי אם לא יתן שאלתו ישוב לקדמותו לרעתו, ויחשוב על המלך רעה ברוע לבבו, ויינחם על עבודתו, ויאמר לחביריו, אין ראוי לעבודת המלך כזה, כי חליתי פניו בדבר נקל ולא מלא שאלתי, ובמה יוכל אדם לבטוח בו. וכן מידת הבורא עם בעלי תשובה. פירוש אחר והוא הנכון, כי יש בעלי תשובה אשר לבם נכון כלב הצדיקים, ואלה הנקראים צדיקים, כי בתחילתם ישרים היו ושגו, או נזדמנה להם עבירה וגבר עליהם היצר, ואחר כן שבו לקדמותם ולישרם, ונכפלה צדקתם ועבודתם בעבור החטא אשר עשו ואלה הם הנכבדים מהצדיקים, כי צדקתם כפלים מצדקת הצדיק אשר לא חטא, ועל אלה יש לומר "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים עומדים".

ודע, כי התשובה יש לה שמונה עתים, אשר בהן יוכל אדם לעשותה.

הראשונה - תכף בהעשות העבירה.

והשניה - אחרי אשר יאריך ימיו ברעתו.

והשלישית - כשיאבדו תענוגיו ולא ישיגם.

והרביעית - כשיהיה חולה.

והחמישית - כשיהיה בצרה גדולה או במצור או ביד אויביו.

הששית - כשימצא מזהיר ומורה.

השביעית - בזקנותו וככלות כחו.

השמינית - בשעת המות.

ומבחר אלה העתים העת הראשונה אשר זכרנו, וזאת היא תשובת הצדיקים, אשר עליהם נאמר "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים עומדים". ופחות מן העת הראשונה היא העת השניה, כשיאריך ימים ברשעתו, ואחר כן התעורר וייקץ משנתו, ויכיר כי הוא בחושך, וימהר לטהר לבבו ולבנות אשר הרס, ופחות מן העת השניה השלישית, כשיהיה האדם בקצור יד ולא יוכל להשיג חפציו, ישוב בבושת פנים, ועם כל זה יקבל אותו האלהים אם תהיה עבודתו תמימה. הרביעית - בהיותו חולה, אז ייכנע, או יתן צדקה, ויתחנן לבורא וידור נדר, וכאשר יתרפא, ישלים קצת ענייניו ולא בכולם, בכל זאת אם יעשה תשובה במהרה הוא מקובל. ופחות מזה החמישית - כשיפול ביד אויביו אז ישוב לבורא מרוב הצרות אשר אפפוהו, ובכל זאת אם תשובתו גמורה - תקובל. הששית - כשיזדמן לו איש חסיד, יורהו בדרכי התשובה וירגילהו. השביעית - בהיות אדם בזקנותו ובכלות כחו, וירצה להשיג תענוגיו אבל לא יוכל מפני כלות כחו, ואז ישוב לבורא. ופחות מכולם השמינית - כשיעשה אדם כל רעות שיוכל, ובעת הגיעו למות יעשה תשובה, ובכל זאת אם תהיה שלימה תקובל.

זה הכלל, כי אין שעה בכל חיי האדם, אשר יעשה בה תשובה גמורה, אשר לא תקובל תשובתו ותיענה עתירתו. כי הבורא אינו כנברא שיזנח לעולם ויטור לנצח, כמו שאמר (ישעיה נז) "כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף". ואומר (ירמיה ג) "כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם". ועל זה אמר (ישעיה נה) "דרשו ה' בהמצאו". כלומר בעתים אשר יימצא בהן, רצונו לומר בעוד שהאדם חי.

ודע, כי העולם נברא מארבעה יסודות, והם עמודי אדם והכל תלויים בהם, והם: אש ומים רוח ועפר. וכאשר מאלה הגופות יתלכדו הגופות ויתערבו, כן התשובה עמוד העולם והכל תלוי בה, והיא נעשית מארבעה דברים: שיעזוב החוטא חטאו עזיבה גמורה, ושיינחם על מה שעשה, ויעיד לפני בוראו לבל ישוב לעשות מה שעשה, ושיתוודה בשפתיו כל מה שעשה. והקודם לאלה הארבעה במעלה היא עזיבת החטא, והיא כמו האש העולה למעלה ונפרדה ממקומה ולא תשוב לעולם. והשני - שיינחם על אשר עשה, ויתאבל על חטאיו כל ימיו. ויחשוב בהם תמיד, כמו האויר המסובב תמיד סביב לעולם. והשלישי - שיעיד לפני בוראו לבל ישוב לחטאיו, כמו המים הניגרים ארצה אשר לא יאספו. והרביעי - שיתוודה חטאו בהכנעת הנפש, וישפיל עצמו וייכנע, כעפר אשר הוא מדרך לכף רגלים. וידע, כי כל העושה אלה הארבעה, יהיה גמולו ארבע טובות: הראשונה - שם טוב בעולם, והשניה - כי יימלט מעונש הבורא, והשלישית - כי תימשך טובתו לזרעו אחריו, והרביעית - כי ימצא לעולם הבא גמולו הטוב ויזכה לראות פני הבורא יתברך.

ודע, כי התשובה אשר יעשה אותה האדם, אל יחשוב, כי תכף שיינחם ויקבל עליו שלא ישוב לחטאו כי תכופר חטאתו, רק באורך ימי עבודתו תקובל תשובתו, כי לא ייכנע הלב ביום אחד ולא בשנים, אלא בימים רבים. כאשר בן המלך חוטא למלך, אף על פי שהמלך חומל עליו וחושב לעשות לו טובה, לא יראה לו פנים יפות אלא אחרי ארוך עליו עניו וצעקתו ובכייתו, כאשר עשה דוד המלך, עליו השלום, לאבשלום, אף על פי שנתרצה להשיבו לירושלים, עמד שתי שנים, ופני המלך לא ראה עד נכנע לבבו. וכן מנהג בעלי תשובה להתחנן ימים רבים ולצעוק, ואז תקובל תשובתו, במו שנאמר (תהלים כב) "אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי". ואמר חבקוק הנביא, עליו השלום (חבקוק א':ב') "עד אנא ה' שועתי ולא תשמע". והנה הנביאים אינם נענים כי אם אחרי רוב עניים ושועתם וצעקתם ותחינתם, וכל שכן איש חוטא מתעולל בדמי עוניו. והסיבה הגורמת לזה נקיון הלב, כי הלב, אף על פי שכוונתו נכונה, צריך להכניעו ימים רבים בעבודה חזקה ובתענית, בצום ובכי, ואז ייכנע הלב הערל, ובעת ייכנע אז יהיה נקי, וכאשר יהיה נקי אז יקבלהו הבורא, כמו שנאמר (איוב יג) "כי לא לפניו חנף יבוא". ונאמר (תהלים כד) "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו, נקי כפים ובר לבב".